

BÖLÖNY JÓZSEF SACRA REGNI CORONA

Magyar–amerikai közös közlemény számolt be az 1977. december 16-i napilapokban arról, hogy „az Amerikai Egyesült Államok elnöke megállapította, hogy helyénvaló és időszerű visszaadni Magyarországnak népének Szent István koronáját és a koronázási ékszereket, amelyek a második világháború befejezése óta az Amerikai Egyesült Államok őrizetében vannak.”

A koronát és a koronázási jelvényeket hozó amerikai különrepülőgép 1978. január 5-én este 1/2 10-kor szállt le a Ferihegyi repülőtéren, ahol katonai tiszteletadással fogadták a koronát. Az ünnepélyes átadás másnap, január 6-án du. 4 órakor történt az Országház kupolacsarnokában. Cyrus Vance külügyminiszter az Egyesült Államok elnökének személyes képviselőjeként hosszabb beszéddel adta vissza Magyarországnak népének „Szent István koronáját”, melynek megóvása – Carter elnök levele szerint – „az Egyesült Államok számára megtiszteltetés volt”. Angol nyelvű beszédét Tóth Csanád, a washingtoni külügyminisztérium nemrég kinevezett vezető beosztású tisztviselője tolmácsolta, evégből külön beosztva a külügyminiszter mellé. Apró Antal, az országgyűlés elnöke vette át „Szent István koronáját és a koronázási ékszereket, népünk e felbecsülhetetlen értékű nemzeti ereklyéit”. Kiemelte válaszbeszédében, hogy „az államforma, a társadalmi rendszer gyökeres megváltozása nem csökkentette népünk tiszteletét és megbecsülését államiségünk ezen ezeréves jelképei iránt.”

December 18-tól napilapjaink és időszaki sajtótermékeink a történelmi jelentőségű eseményhez és annak tárgyához méltó sorozatos cikkekben emlékeztek meg hazatért nemzeti kincsünkről és annak történetéről. A magyar államiség ezeréves jelképeinek megfelelő értékeléséhez nem mellőzhetjük azonban a fogalmak tisztázását, az események sodrával és a legutóbbi történelmi hézaggal együttjáró tévedések, félreértések és ellentmondások eloszlátását sem.

1. Szent István koronája és karója

Az évezredek közfelfogás szerint első királyunk koronájának tekintett magyar királyi koronát mindig is *Szent István koronájának* nevezték és annak nevezzük ma is. Hivatalosan is kifejezésre jutott ez január 6-án Cyrus Vance amerikai külügyminiszter átadó és Apró Antal országgyűlési elnök átvevő beszédében. Mégsem felesleges ennek hangsúlyozása, mert első királyunkat még négy hasonló nevű király követte az Árpád-házból, tehát kronológiákban stb. I. Istvánnak is nevezik, mégha ő maga nem is használta ezt a sorszámozást.

A koronát azonban nem nevezhetjük I. István koronájának, nemcsak azért, mert – többek között – koronája volt II.–V. Istvánnak is, hanem mert államalapító királyunk főként a kereszténység felvételével érdemelte ki a *szent* jelzőt, azzal a ténykedésével, mellyel biztosította az addig nomád, pogány magyar népnek az idők során bővebbre és szűkebbre szabott, de állandó helyét az akkor már keresztény Európa szívében. Épp a koronához fűzte tovább a nemzeti közfelfogás az ország függetlenségét – néha csak részben és korlátozottan, de végeredményben mindig – alátámasztó azt a meggyőződést, hogy Magyarország állami létét nem az eltiprására már abban az időben is készen állott német császári hatalomtól nyerte, hanem annak riválisától, az ország fölött inkább csak a lelkieben uralomra törő, de függetlenségét sohasem veszélyeztető pápaságtól. Ruffy Péter utalása szerint: „A pápai adományozást egyébként megerősíti III. Ince pápa egyik 1209-es levele, amely a magyar birodalom koronájának szentszéki eredetét hangsúlyozza.” (Magyar Nemzet, 1977. dec. 25.)

Helyesen állapítja meg Nemeskürty István, hogy jöllehet ez „korántsem biztos, bár valószínű; ám ha így történt is, ez a korona semmiképpen sem azonos ama István homlokát körülfont ékességgel, mert későbbi ötvösmű. A fontos az, hogy a korona, készült legyen ez a mindannyiunk számára kedves és becses jelvény bármikor: már a sötétnek nevezett középkorban is a magyar nemzet függetlenségének és hatalmának jelképe volt.” (Élet és Irodalom, 1978. jan. 7.)

Vagy Unger Mátvás a Magyar Nemzetben megjelent cikkeiben: „A tudomány mindezek ellenére sem zárja ki a pápai koronaküldés lehetőségét... A hagyományos álláspont védelmében viszont el kell mondani, hogy miután történelmünk számos periódusában éltük át a német terjeszkedés veszélyét, a történelmi hagyományt is az ideológiai ellenállás fegyvereként lehetett forgatni.” (1977. dec. 18.) „A leglényegesebb azonban ebben a vonatkozásban nem is az, hogy a korona eredeti-e, hanem az, hogy

annak hitték, tartották, s ennek megfelelő erőt, jelentőséget tulajdonítottak neki.” (1978. jan. 11.) (Kiemelés tőlem B. J.)

Lényegében ugyanennek a felfogásnak ad kifejezést már Ipolyi Arnold *A Magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása* c. munkájában (Budapest, 1886).

Ugyanez vonatkozik a koronázási kardra is. Már elég régen ismeretes, hogy a koronázási jelvények között használt és őrzött kard csak a XV. századból származik. Mégis mindig Szent István kardjának tekintették és nevezték, nemcsak a közbeszédben, hanem hivatalosan is. Így pl. a főrendi- és képviselőház vegyes küldöttsége által történt leírása az 1867. június 8-i koronázási ünnepélynek, melyet mint hiteles leírást, jegyzőkönyvileg terjesztett az országgyűlés elé, a koronázási jelvényviselők felsorolásában: „a m. kir. főpohárnokmester sz. István kardjával”.

2. A szent korona

A közlemények általában „a magyar korona” hazaérkezéséről, átadásáról, történelmi és műtörténeti múltjáról számolnak be, „a magyar királyi koronáról” beszélnek. Csak Nemeskürty István nevezi *szent koronának* (id. cikk) és Szuhay-Havas Ervin a Népszabadság karácsonyi számában.

Szent István koronájának ezt a „szent” jelzőjét azonban semmi okunk sincsen mellőzni, még akkor sem, vagy talán akkor a legkevésbé, ha ezt pusztán epitheton ornansnak, díszítő jelzőnek tekintjük. Ezt a díszítő jelzőt ti. évezredek hagyomány fűzi a koronához, amely ezzel a jelzővel vált „az ezeréves magyar államiság szimbólumává”.

Mit is jelent koronánknak ez a „szent” jelzője? A magyar „szent”, a német „heilige”, az angol „holy”, a francia „sainte” jelző kevés támpontot nyújt ennek tisztázásához. Nem kell azonban idegenben keresnünk a kérdés eldöntését, mert a múlt század derekáig hivatalosan használt hazai latin nyelvünk világosan különböztet ebben a kérdésben.

Nem a magyar „szent” és az idegen nyelvek hasonló jelzőinek elsősorban megfelelő értelemben szerint nevezi ti. koronánkat, nem „sancta corona” néven, hanem *sacra* koronának. Szentnek (sanctus, -a) nevezi az Istent, a katolikus egyház szentjeit, az Istennek tetsző személyeket és személyi fogalmakat. Sacer (*sacra*) jelzőt fűzött a szent, *megszentelt* tárgyakhoz, dolgokhoz. Ez a „szent” jelző jóval tágabb körű amannál. Nem függ szentté avatástól, még csak vallási értelemben vett szentségtől, Istennek tetszésétől sem. A Szentatya (pápa) megszólítása Sancte Pater, az apostoli Szentszék (pápaság, római Curia) latin neve Sacra Sedes (Apostolica). A régebben „Ő szent felségének” is nevezett királyoknak ez a jelzője latinul Sua *Sacratissima* Maiestas, mert *sanctus* (sanctissimus) csak kettő volt közülük: Szent István és Szent László.

A *sacra corona* nem egy szentnek nyilvánított, vallási fogalom, hanem a katolikus egyház által szentté avatott s a magyar nép által szentekként tisztelt nagy Árpád-házi királyainkon kívül a többi nagy királyunk által is viselt, általuk mintegy megszentelt, a hagyomány által szentnek (*sacra*) tekintett évezredek jelvénye a magyar államiságnak (az 1836 : II. tc. „az ország szentséges koronájának őrzéséről” rendelkezik), nem az uralkodó (rex). hanem az ország (regnum), a magyar állam folyamatos fennállásának a jelképe. Nem *sacra regum corona*, hanem *sacra regni corona*.

Szentnek tekintik és nevezik már a XIII. század közepétől (IV. Béla többek között 1256-ban) a koronát, amely a király személyét is megszenteli. 1388-ban már a dalmáciai városok is „Magyarország szent koronája” iránti hűségüknek adnak kifejezést.

„A szent korona” őrzéséről rendelkezik már az 1464: II. tc. „az ország szent koronájának” őrzéséről az 1492 : III. tc., az 1498: XXV. tc., az 1500 : XXIII. tc., „Magyarország koronájáról” és a „Szent Koronáról” szól Perényi Péter 1527. november 11-én elhangzott koronaőri esküje. Az 1655 : XLV. tc. úgy rendelkezik, hogy a koronaörök közül „legalább egyikük állandóan a szent korona mellett maradjon”, az 1715 : XXXVIII. tc. az ország szent koronája őrzésének helyéről és őrei megválasztásáról szól, az 1790 : VI. tc. arról, hogy az ország szent koronája Budán őriztessék, az 1867 : VI. tc. „az ország szent koronája őreinek megválasztásáról” stb.

A szent koronát tárgyalják természetesen a legújabbban idegen nyelven megjelent munkák is, így Patrick J. Kelleher: *The Holy Crown of Hungary* címmel (Róma, 1951), Deér József: *Die heilige Krone Ungarns* címmel (Bécs, 1966), Radvánszky Antal: *Das Amt des Kronhüters in Staatsrecht und Geschichte Ungarns* címmel (Mainz, 1972), Bárányné Oberschall Magda: *Die Sankt Stephans-Krone* címmel (Bécs, 1974).

Anélkül, hogy ennek különösebb jelentőséget tulajdonítanánk, inkább csak az elnevezés megszakítatlan folytonosságának jellemzésére említjük meg, hogy az Új Magyar Lexikon 1961-ben megjelent 4. kötetének *korona* szócikke is a *szent koronára* utal és az 1962-ben kiadott 6. kötete tartalmazza a *Szent Korona* szócikket, amely szerint „*Szent Korona*: a magyar királyi korona neve I. István szentté avatása (1083) óta”.

3. A koronázási jelvények

Amint a koronát ősidőktől – ha talán nem is éppen István király szentté avatásától – szent koronának nevezték, úgy nevezik 1928-ig úgyszólván kizárólag, és azóta is *koronázási jelvényeknek* – az 1928 : XXV. tc. erősen kifogásolható utólagos szóhasználatával – „a hozzátartozó drágaságokat”, bár még a miniszteri indokolása is azt állapítja meg, hogy „A korona és a többi *koronázási jelvények* (kiemelés tőlem B. J.) gondviselésére elsősorban az ország koronaőrei hivatottak”. A „drágaságok” a latin szövegekben előforduló „clenodia” szolgai fordítása. A javaslat eredeti helyes szóhasználatával szemben csak a képviselőházi bizottság javasolta, hogy a törvényjavaslat címének és egész szövegének „koronázási jelvények” kifejezései helyébe „a hozzátartozó drágaságok” szavak tétessenek.

Még inkább kifogásolható az a szóhasználat, mellyel a *koronázási jelvényeket* a szent korona mostan történt átadásával kapcsolatban is többnyire „koronázási ékszereknek” vagy „korona-ékszereknek” nevezik. „Szent István koronáját és a koronázási ékszereket” említi a magyar–amerikai közös közlemény 1977. december 15-én, kijavítás helyett átvette a hibát Bertényi Iván a Magyar Hírlap december 18-i számában közölt *Koronázási ékszereink* című cikkének már a címében is. Melyiket nevezhetjük vajon ékszernak a koronázási jelvények közül? A királyi palást ruhadarab (kisebb hibáit a koronázás előtt a királyné szokta kijavítani); Szent István kardja fegyver; a királyi pálcá (a különleges alakú és hosszúságú jogar helyesebb neve) épp oly kevésbé ékszer, mint ahogy nem az pl. a marsallbot; az országalma lenne ékszer, melyet csak kézben lehet tartani?

Koronaékszerekről és koronázási ékszerekről beszélnek pedig többnyire a január 6-i ismertetések, vezércikkek, hivatalos közlemények, az ünnepség alkalmával maga Cyrus Vance és Apró Antal.

A *koronázási jelvények* egyike sem ékszer, hanem a királyi hatalom jelvényei, melyekkel a nemzet övezte fel a megkoronázott és ezzel teljes jogúvá vált királyát. Ezért latinul *clenodia regni* néven is nevezték őket, ami nyilvánvalóan az *ország jelvényeit* jelenti, nem pedig „az ország ékszereit”.

A koronázási jelvényekhez sorolható távolabbról még az esztergomi kincstárban őrzött három kereszt: a kettős kereszt, az eskükereszt és a kiskereszt, az ún. pax vagy pacificale.

A *koronázási jelvényviselők* az alábbi sorrendben következtek:

1. a főkamarmester az *eskükereszt*tel;
2. a főpohárnokmester *Szent István kardjával*;
3. a tárnokmester a paxszal, vagyis *kiskereszt*tel;
4. a horvát bán az *országalmával*;
5. az országbíró a *jogarral*;

6. a nádor, illetőleg az országgyűlésnek a nádori teendőkkal megbízott választottja a *szent koronával*.

Távolabbról: a nádort, illetve nádorhelyettest követő király előtt oldalvást haladt jobbról

a rangban legfiatalabb püspök a *kettős kereszt*tel (apostoli kereszttel), balról

a főlovászmester az *ország* kivont *kardjával*.

A koronázási ünnepélyeknek az országgyűlés mindkét házának vegyes küldöttsége által készített és mint hiteles leírást, jegyzőkönyvileg az országgyűlés elé terjesztett leírásai *országos jelvényeknek* is nevezték a koronázási jelvényeket, a korábbi clenodia regni szóhasználatnak megfelelően.

Az 1608. évi koronázás előtti IV. tc. az ország koronájáról „és ennek a régi jelvényeiről” (a latin szövegben: clenodia) rendelkezik; a koronázás utáni XVI. tc. a koronáról „a lajstromba foglalt összes jelvényekkel együtt”; az 1715 : XXXVIII. tc. azt határozza, hogy az ország szent koronája a hozzá tartozókkal együtt (cum suis accessoriis) Magyarországon őriztessék.

4. A szent korona közjogi jelentősége

Az ország szent koronája (Sacra Regni Corona) jelképezte az alkotmányos közhatalmat, a teljes állami szuverenitást. A királyra is csak a szent korona által történt megkoronázásával szállott át a teljes királyi hatalom. Történelmünk során több ízben előfordult, hogy a hiányzó szent korona helyett más koronával kellett megkoronázni a királyt. Hiába határozták azonban el a rendek, hogy a szent korona erejét átviszik erre a másik koronára, a nemzet az ilyen koronázást sohasem ismerte el, nem tekintette érvényesnek.

Jogérvényesen *királyt koronázni* csak a szent koronával lehet. II. András egyik oklevelében Pétert és Aba Sámuelét nem számítja a királyok sorába. A pápa pedig I. Gézárt sem ismerte el királynak a koronás királlyal, Salamonnal szemben. III. András 1293-i levelében utal azokra a törekvésekre, hogy „koronáztatása idejére ne kaphassa meg a szent király koronáját, hogy ezzel uralkodásának tekintélye kérdésessé váljék”. (Kovachich: Vestigia comitiorum, Pest, 1790. 150. l.)

Hiába jelentette ki az országgyűlés Károly Róbert első (egyes történétírók szerint második) koronázásakor, hogy a korona igazi ereje, misztériuma nem a klenódiumban, hanem a nemzet akaratában rejlik, Károly Róbert kénytelen volt magát harmadszor (negyedszer?) is megkoronáztatni, „ut opinione tamen Gentis Hungaricae satisfierit et ut scandalum de medio vulgi tollentur” (‘hogy a magyar nemzet véleményének elég tétessék és a nép kebeléből a megütközés kiirtassék’ – Fejér: Codex diplomaticus, Buda, 1829. 62–69. l.). Ugyanígy hiába kívánták átruházni I. Ulászló koronázásakor a szent korona erejét és hatályát a Szent István hermájáról (fejerekye-tartójáról) levett koronára, a nemzet sem ezeket a határozatokat, sem az új korona megáldását a pápai legátus által, sem pedig az át nem hidalható vis major fennforgását nem vette figyelembe, hanem *mindkét koronázást érvénytelennek tekintette*. Az 1453 : V. tc. még csak el sem ismerte magyar királynak „a Várnánál megölt László lengyel királyt”.

Mátyás már nem is kísérletezett, hanem várt a koronázással addig, amíg súlyos áldozatok árán vissza tudta szerezni a szent koronát Frigyes császártól. (1464 : II. tc. 1. §.: „s minthogy . . . e korona csak nemrégiben sok munka, fáradság után és nagy költséggel volt az országközönség (communitas regni) pénzén visszaváltható”).

A szent korona nem királyi ékszer, hanem *az ország szent koronája*, s mint ilyen, jelképe a magyar államhatalomnak és annak alanyának. Az országtanács pecsétjének körirata az 1401-i interregnum idejében: „Sigillum sacrae coronae regni Hungariae”; az országtanács a szent korona joghatóságának tekintélye alapján jár el.

A koronázás a kezdetben tisztán egyházi szertartásból 1205 óta válik fontos *alkotmányjogi intézménnyé*, amikor is II. András koronázásakor esküt tesz arra, hogy „országja jogait és a korona méltóságát sértetlenül fenn fogja tartani”.

A teljes királyi hatalmat *a nemzetet képviselő országgyűlés* ruházta át a királyra a koronázással. Világosan kitűnik ez a felfogás az országgyűlésnek I. Ulászló koronázásáról 1440. július 17-én kiadott nyilatkozatából (Kovachich: Vestigia comitiorum, 235. l.) és az 1453 : V. törvénycikkből, amely utóbbi érvényteleníti a hősi halált halt Ulászló adományait, mert nem volt a szent koronával megkoronázva.

A szent koronával megkoronázott V. Ferdinánd 1848. december 2-i lemondása a trónról Magyarország tekintetében érvénytelen volt s csak utólagosan cikkelyezte azt be az ország részéről a törvényhozás az 1867 : III. törvénycikkkel. *1867. június 8-ig* – Ferenc József megkoronázásáig – tehát *V. Ferdinánd volt de jure magyar király*, I. Ferenc József pedig csak osztrák császár. 1867. június 12-én azonban – a törvény szentesítésével – utólagosan elismerte a magyar törvényhozás visszamenőleges hatállyal I. Ferenc Józsefet 1848. december 2-tól magyar királynak és V. Ferdinánd lemondását e naptól kezdve érvényesnek. 1867. június 12. óta tehát Ferenc József örökös király (rex hereditarius) volt 1848. december 2-tól 1867. június 8-ig, az utóbbi naptól – koronázásától – pedig koronás, azaz törvényes király (rex legitimus); V. Ferdinánd uralkodásának végső időpontjaként pedig 1867. június 12-től fogva 1848. december 2-t kell tekinteni.

A korábban csak a királyi méltóságot jelképező korona tehát csakhamar megszemélyesítette az államhatalom alanya – a mindenkori király – mellett magát *az államhatalmat* is. A szent korona ezzel már a XV. században államszemélyiséggé, az állami cselekmények jogalanyává fejlődött, melyet külföldön is erkölcsi személynek tekintenek, akaratáról beszélnek, s vele szerződésre lépnek. Az ország

lakosait a király személyéhez fűző hűség a XIV.–XV. században a szent korona iránti hűséggé alakul át, s ezzel megjelenik az állampolgári hűség első fejlődési fokozata. A szent korona iránti hűség fűzi az államhoz nemcsak az egyes polgárokat, hanem a birodalom egyes részeit, országait, az utóbbiak urait is, aminek különösen a távol fekvő dalmát városok – elsősorban Ragusa – adtak számtalanszor kifejezést (1413, 1454, 1502 stb.).

Ezt a fejlődési fokot már csak egy lépés választja el attól, amikor a szent korona iránti hűség, a szoros hozzátartozás érzete kialakítja a korona tagságának fogalmát. Nagymértékben megkönnyíti ezt az organikus államszemlélet, amely egyházi hatásra már régtől fogva (1318) az ország tagjainak (membra regni) tekinti mindazokat, akik részt vehetnek az ország ügyeinek intézésében; a XV. század közepén pedig már minden nemeset annak tekint.

Mátyás király már „az ország szent koronájának jogaiért és tulajdonáért” viselt háborúkat, ő és utódai az ország szent koronájának tett szolgálatokat jutalmazták. A király birtokjogai a korona jogává váltak. Már az 1439 : XVI. tc. megtiltja a királyi és koronajogok elidegenítését. A magvaszakadás vagy hűtlenség esetére fennálló visszaháramlási joga a királynak is átalakul még Zsigmond alatt a korona jogává.

5. A korona és a koronázási jelvények utolsó vándorútja

A legutóbbi távolléte előtt szentségtörő kezek felhasználták még a koronát annak megkísérlésére, hogy legalizálják a nyilas puccsot és ünnepélyessé tegyék a „nemzetvezetői” eskütétel komédiáját. A korona és a koronaörök ezzel kapcsolatos szerepéről Radvánszky Antal számol be a 2. pontban feltüntetett munkájában.

Radvánszky Albert báró koronaőr a következőket jegyezte fel 1944. november 4-nek eseményeiről: „Perényi (a másik koronaőr) hozza fel a koronát a várba (a márványterembe) és a hivatalos aktus után (Szálasi eskütétele) ismét visszahelyezték azt a vasládába”, visszavitték őrzési helyére, a várpincébe. Zárójelben a következő megjegyzést fűzte ehhez Radvánszky koronaőr: „Október 25-től november 6-ig Radvánszky Albert vakbélirritációval kórházban feküdt és semmiben sem vett részt”. Radvánszky ugyanis diplomatikusan beteget jelentett, mert nem akart jelen lenni Szálasi hivatali eskütételénél, aki ragaszkodott hozzá, hogy az esküt a szent koronára tegye le. Perényi koronaőr ezzel szemben azt az álláspontot képviselte (ezt Radvánszky Albert említette nekem – mondja tovább Radvánszky Antal – egy beszélgetés alkalmával 1948 nyarán), hogy Szálasi mindenképpen hatalmába tudja keríteni a koronát, mivel a korona már nem volt a lezárt páncélkamrában, hanem csak a vasládában, melynek eredeti kulcsa a miniszterelnökségen volt. Ezért nem akarta elhagyni a koronát és annak az állásfoglalásnak adott elsőbbséget, hogy elkísérje azt az eskütételhez. Hiábavaló lenne azon vitatkozni, hogy Szálasi már akkor (1944. november 4-én) megkockáztatta volna-e egy koronaőr közreműködése nélkül felhozatni a koronát a várpincéből a királyi palota márványtermébe.

Nem nélkülözi az érdekességet az sem, hogy mindkét koronaőr tagja volt a felsőház elnökségének – Perényi mint elnök, Radvánszky mint első alelnök –, amely az eskütétel előtti napon, november 3-án tüntetőleg lemondott testületileg, úgyhogy az eskütétel napján a felsőház már csak korelnök vezetésével működhetett.

Mikor és milyen körülmények között hagyták el ezután az országot a történelmünkben leghosszabb ideig tartó és legmesszebb vezető útjukra a korona, és a jelvények közül a jogar, az országalma és a koronázási kard?

Erre a kérdésre szintén az 1963-ban Budapesten elhunyt utolsó koronaőr, Radvánszky Albert báró feljegyzései és szóbeli közlései nyújtják a leghitelesebb választ. Az előbbieket vázlatosan ismerteti Komjáthy Miklós az Országos Levéltárban található, 1945. december 20-án készült gépelt példány nyomán (Élet és Tudomány, 1978. jan. 6.), úgyszintén a néhai koronaőr unokaöccse, Radvánszky Antal a jelenleg – közlése szerint – az Országos Levéltárban P 56675, fasc. 4. szám alatt elhelyezett feljegyzésekről még a koronaőr életében készített kézírásos kivonat és nagybátyjának személyes közlése alapján (id. m.).

November 6-ról feljegyzi a koronaőr, hogy a koronaörtség Veszprémbe vitte a koronát a Magyar Nemzeti Bank óvóhelyére. Ez a koronaörök és a Szálasi-kormány egyetértésével történt. A vasládát a koronaörök lepecsételték, mielőtt átadták elszállítás végett a koronaörtség parancsnokának. November

közepén a koronaörök ösztönzésére a koronázási palástot a pannonhalmi benecés főapátságra vitték és Kelemen Krizosztom főapátnak adták át megőrzésre és oltalomra. (A tokjában üveg alatt kifeszített palástot falra akasztva őrizték Pannonhalmán egy nehéz függöny mögött.) Szöllősi miniszterelnök-helyettes is elkísérte a palástot Pannonhalmára. Ezt az alkalmat felhasználták a koronaörök, hogy nyomtatékosan közöljék vele azt a kívánságukat, hogy a szent koronát és a többi koronázási jelvényt is átszállítsák Pannonhalmára. Mindszenty József veszprémi püspök erőteljesen támogatta kívánságukat és átadta Szöllősinek Serédi bíboros-hercegprímásnak a tárgyban hozzá intézett levelét. Szöllősinek egy mellékesen elejtett megjegyzéséből következtettek arra a koronaörök, hogy a nyilaskeresztes kormány a katolikus magas klérus legitimista beállítottsága miatt ellenezte a korona pannonhalmi megőrzését. A koronaörök azért akarták ezt a megoldást elfogadtatni a kormánnyal, mert a főmonostor a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állott és ők, a koronaörök, esküjükhöz híven „meg akarták tartani a koronát az országnak”. A fejlemények teljes mértékben igazolták a koronaörök álláspontjának helyességét.

December 6-án a nyilaskeresztes kormány a már az 1715 : XXXVIII. törvénycikknek a „fenyegető veszély vagy szükség esetére” utaló szakasza alapján a szent koronát a koronaörök tudta és beleegyezése nélkül az osztrák határ mellett fekvő Kőszegre vitette. Említésre érdemes, hogy még a nyilaskeresztesek de facto kormánya is súlyt helyezett legalább a jogosság látszatának a megőrzésére ennél a cselekedeténél, ezért utólag írásban értesítette a koronaöröket, akik ezt december 8-án kapták meg. Már másnap elindultak gépkocsin Kőszegre a korona után. Útközben megálltak Sopronban, ahol akkor a Szálasi-kormány tartózkodott, hogy újból megkíséreljék rábírní a kormányt a koronának Pannonhalmára vitelére. A kormány megtagadta ezt és „hatalmi eszközei alkalmazásának terhe alatt megakadályozta a koronaöröket a továbbutazásban”. Szóbelileg azonban megígérte nekik Szöllősi miniszterelnök-helyettes, hogy a koronát Kőszegen elássák; erről azonban ismételt szorgalmazásuk ellenére sem adott írásbeli közlést. Így csak 1945 tavaszán tudták meg a koronaörök, hogy a koronát külföldre vitték.

Radvánszky Antal a szent korona misztikus erejének kissé groteszk példájaként említi meg ezzel összefüggésben azt a szélesebb körben ismeretlen tényt, hogy Ausztria amerikai megszállási övezetéből Szálasi „külgügyminisztere” a menekült kormány nevében „jegyzéket” intézett az amerikai külügy-minisztériumhoz 1945 június elején vagy május végén, amelyben azt indítványozta, hogy a menekült Szálasi-kormánnyal tárgyaljanak Magyarország sorsáról, mert ez még „a száműzetésben” is gyakorolja a teljes állami szuverenitást, mert birtokában van most is Szent István koronájának. Nevetve mutatta neki ezt az írásművet 1945 nyarán Svájcban Mr. Tyler, aki 1938-ig népszövetségi pénzügyi főbiztos volt Magyarországon és akinek, mint a magyar ügyek szakértőjének adták át ezt véleményezésre az ausztriai USA megszálló hatóságok.

A korona és a koronázási jelvények további sorsáról összefoglaló áttekintést nyújt Zsiday Csaba *Budától Augsburgig* című cikkében (Magyarország, 1978. jan. 8.). Megszólaltatja a Pajtás Ernő ezredes, parancsnok vezetésével amerikai fogságba esésükig a koronát kísérő és már 8, később 6 főre olvadt koronaőrsgnek szerinte utolsó élő tagját, Bunda Józsefet is, akinek közlése szerint december 11-én vitték egy ponyvás teherautón a koronáládát Veszprémből Kőszegre; 18-án lépték át az osztrák határt és a Salzburg melletti Mattsee községbe mentek. Itt a nyilasok erőszakos fellépése és a front közeledése miatt a korona és a jelvények elásása mellett döntöttek, ami május 5-én meg is történt a tóparton. Az egykori augsburgi kihallgató-csoport vezetőjének emlékiratai szerint az amerikaiak felkutatták az elásott koronát, „amelynek belseje, bélése – a szövetrész – már teljesen el volt rothadva, ki is kellett szedni belőle”.

Ehhez a most idézett közléshez meg kell jegyezni, hogy ezzel természetesen semmiféle károsodás sem érte a koronát, mert abba minden koronázás előtt a megkoronázandó király feje méreteinek megfelelő bélést készítettek. A korona kerülete 72 cm, tehát mintegy 10–20 centiméterrel meghaladja a férfi fejméretet. Ennek áthidalására szolgált a süvegszerű, különleges bélés, az ún. koppa, melyet a legutóbbi két koronázásra 1867-ben és 1916-ban a Váci utcai Pórfi-féle kalapüzlet tulajdonosa készített. A tönkrement és kiszedett bélés tehát csak az 1916-os koronázásra készült.

A 7. hadsereg parancsnoka megengedte Pajtás ezredesnek, a koronaőrsg parancsnokának, hogy a koronát elkísérje, amikor beszállították Frankfurtra. 1956. augusztus 22-én az Actio Catholica egy magyar-német feliratú emléktáblát helyeztet el Mattsee-ben a plébánia falán ezzel a szöveggel: „Itt őrizték 1945-ben a Magyar Szent Koronát”.

A Hétfői Hírek 1978. január 16-i számában a tévé által készített filmről beszámoló cikk azzal egészíti ki a fenti közlést, hogy a 22 tagú koronaőrsgnek Bunda József mellett még két tagja van életben: a filmen szintén szereplő Kocsis József, és Borbély János.

Bertényi Iván szerint „az amerikai kormány 1951-ben különleges jogállású tárgynak nyilvánította” a koronát (id. cikk). A State Departement 1965 végi hivatalos nyilatkozata szerint a koronát „úgy kezelik, mint a magyar nép speciális státusban lévő tulajdonát, amely az Egyesült Államok hatóságainál van letétben”. Hazahozatala előtt a koronázási jelvényekkel együtt a történelmi amerikai erődítményből, a Kentucky állambeli Fort Knoxból szállították Washingtonba és a különgép a Washington melletti Andrews katonai légitámaszpontonról indult velük haza az óceánon át. Vance külügyminiszter idézte beszédében Carter elnöknek Losonczy Pálhoz, az elnöki tanács elnökéhez intézett levelét, amely szerint büszkeséggel adja vissza „Magyarország népének ezt a felbecsülhetetlen értékű kincset, amelyet megóvni a második világháború szörnyű pusztítása óta az Egyesült Államok számára megtiszteltetés volt”.

6. Koronaőrök és koronaőrsg

Érdekes és értékes adatai mellett egy súlyos tévedést is találunk Zsiday Csaba *Budától Augsburgig* című cikkének már a második alcímében is, amely így hangzik: „Egy koronaőr visszaemlékezései”. Ez a „koronaőr” a ma is élő Bunda József, aki a cikk szerint 1942-től tartozott a koronaőrsghez. Ezt az utóbbi helyes megállapítást megelőzi azonban a cikk szövegében is az alcímmel egybehangzó ez a közlés: „egy Pajtás nevű ezredes és nyolc magyar koronaőr ült körül egy ládát”; jöllehet magyar *koronaőr* sohasem volt több kettőnél.

Cyrus Vance beszédének magyar fordításában is félreértésre adhat okot egy kifejezés, amely szerint „Szent István koronáját . . . a korona őrei Budapestről . . . Nyugat-Magyarországra vitték”. Ez ebben a formájában ti. a két koronaőrre utalna, nem pedig a koronaőrsgre, bár mindjárt a következő mondat enyhíti a félreértés lehetőségét, amikor azt mondja, hogy „az őrség azokat magyar földről Ausztriába vitte”.

A „koronaőrök” és a „koronaőrsg” kifejezés ti. két egymástól alapijában és lényegében eltérő fogalmat jelöl. Egyetlen, bár igen jelentős közös vonásuk: kötelezettségük a korona őrzésére.

A magyar nyelv *őr* szavának két eltérő jelentése van. A latin különbséget tesz *conservator* (itt: *regiorum insigniorum*) és *custos*, a német *der Hüter* és *die Wache* között.

A *conservator* és *Hüter* jelentésben használt *őr* szó valamilyen kincs, drágaság *gondviselője* értelemben használatos; a *custos* és *Wache* jelentésében pedig *őrködő*, őrség, felügyelő értelemben. *Der Kronhüter* (többes számban: *die Kronhüter*) tehát a korona gondviselésére rendelt, azért felelős személyt (személyeket), a két koronaőrt jelenti, *die Kronwache* pedig az őrszolgálatot teljesítőket, az őrséget ellátó fegyveres erő tagjait, a koronaőrsget.

A két *koronaőr közjogi tisztség* volt, az ország főméltóságai közé tartozott, rangban az országzászlósok és a pozsonyi gróf után következett (1688 : X. tc.). Méltóságuk alapján tagjai voltak az országgyűlés főrendi táblájának, majd az 1918-ig működött főrendiháznak, végül az 1927-ben felállított felsőháznak.

A koronaőri intézményt I. Mátyás létesítette 1464-ben, okulva abból, hogy a szent korona 24 éven keresztül III. Frigyes császár kezén volt, kitől csak súlyos áldozatokkal tudta megszerezni. Az intézménynek 1464–1944 közötti csaknem fél évezredes fejlődésében Radvánszky Antal az idézett munkájában öt szakaszt különböztet meg. Felosztását egészen csekély korrekcióval elfogadhatjuk.

Eszerint az első fejlődési szakasz 1464–1608 között az intézmény keletkezését és kialakulását, a második szakasz 1608–1790 között az abszolutizmus és a felvilágosodás korszakát öleli fel, a harmadik 1790–1867 közt a jozefinizmustól a kiegyezésig terjed, a negyedik 1867–1918 között a dualizmus, az ötödik pedig 1919–1944 közt az ideiglenes államjogi berendezésünk, illetve a kormányzó intézmény korát foglalja magában.

Törvényeink egész sora rendelkezik már korábban is a szent korona és a koronázási jelvények (*clenodia regni*) őrzéséről, 1500-tól pedig a véglegesen kialakult koronaőri hivatalról (*Officium Conservatorum Sacrae Coronae*) és a két koronaőr rendelkezése alatt álló koronaőrsgről (*Custodes Coronae*). Így az 1464 : II. tc. a szent korona megőrzéséről, II. Ulászló 1490. évi *conditióinak* 4. §-a a koronának Visegrád várában a koronaőrök által történő megőrzéséről, az 1492 : III. tc. arról, hogy az ország

koronáját hogyan, kik és hol őrizték, az 1498 : XXV. tc. a szent korona őrzéséről: hogy azt a bárók és ne a főpapok őrizték, az 1500 : XXIII. tc. arról, hogy a korona őrzésével két világi urat kell megbízni, az 1608 : k. e. IV. tc. a korona visszahozásáról és őrzéséről, az 1608 : k. u. XVI. tc. arról, hogy az ország koronáját kik és hol őrizték, az 1618 : II. tc. 16. §. arról, hogy a korona az országban mindkét vallású (katolikus és protestáns) világi személyek által őriztessék, az 1622 : IV. tc. az ország szent koronájának ismét a pozsonyi várban őrzéséről és a koronaórség létszámának felemeléséről, az 1622 : XXXIV., 1625 : XXVI. és XXVIII. tc., az 1630 : VI. tc. (conservatores ac custodes sacrae coronae – a szent korona őrei és felvigyázói), az 1635 : LXXXVII., 1638 : I. tc. 11. §., az 1638 : VIII. tc. (conservatores – örök, custodes – órség), az 1647 : III., IV., XXXIII. és XXXIV., 1649 : XCVI., 1655 : XV. és XLV., 1659 : I. tc. 11. §. és X. tc., 1662 : XLIX., 1681 : XXXVI., 1688 : X., 1715 : II. tc. 6. §., az 1715 : XXXVIII. tc. az ország szent koronája őrzésének helyéről s őrei választásáról, az 1741 : II. tc. 4. §. és VI. tc., 1751 : IV., 1765 : IV., 1791 : II. és VI. tc., az utóbbi arról, hogy az ország szent koronája Budán őriztessék, az 1791 : VIII., 1792 : II. tc., végül az 1928 : XXV. tc. a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok gondviseléséről; nem említve az egyes koronaörök beiktatását és felmentését tartalmazó újabb törvényeket.

A korona őrzésének felügyeletére a király által valláskülönbség nélkül kijelölt négy-négy világi rendű született honfi közül az országgyűlés két háza együttes ülésében két koronaórt választott. Hagyományos szokás szerint egy katolikus és egy protestáns vallásra esett a választás; ugyancsak jogszokás volt – 1867 óta szigorúan betartva –, hogy az utóbbiak felváltva tartoztak a református és az evangélikus vallás hívei sorába. Ha tehát csak az egyik koronaőr tiszttség üresedett meg, a katolikus koronaórt mindig katolikus, a reformátust evangélikus, az evangélikust pedig református vallású követte. Említésre érdemes, hogy az 1867. június 4-i koronaórválasztáskor a nyolc jelölt már nemcsak a három vallást, hanem az ország különböző részeit és nemzetiségeit is képviselte.

Ennek a gyakorlatnak a követésével az országgyűlés félig-meddig feladta a választási jogát. Választási lehetősége ti. csak a katolikus koronaőr tiszttségének betöltésekor maradt fenn a négy jelölt között levő két katolikus vallású közül; a református, illetve az evangélikus koronaőr tiszttségének betöltésekor azonban már az egy-egy evangélikus, illetve református jelöltet kellett „megválasztania”, akik ilyenkor újabban első helyen is voltak jelölve.

Az országgyűlés által megválasztott és a király által többnyire nyomban megerősített koronaörök a király kezébe tettek esküt az országgyűlés színe előtt a koronának az ország területén tartására és megőrzésére; többnyire még ugyanazon a napon, folytatódólagos együttes ülésben. Megválasztásuk, lemondásuk és a felelősség alóli felmentésük, haláluk esetén pedig örökösiek felmentése, törvénybe volt iktatandó. Országos koronaöröknek, vagy az ország koronaörökének is nevezték őket.

A kulcstartásra vonatkozó legújabb rendelkezéseket az 1928 : XXV. tc. tartalmazza. Eszerint a szent koronát rejtő koronaláda zárának kulcsa a miniszterelnököt, a kulcs két másodpéldánya közül egy-egy példány pedig az ország koronaöröit illette meg. A láda őrzési helyéül szolgáló páncélkamra három zárpárjának eredeti kulcsai az ország törvényesen beiktatott koronaöröit illették meg, másodpéldányú kulcsait – a miniszterelnöknek és az ország koronaörökének pecsétjével ellátott páncélládáscskába elhelyezetten – a központi állampénztár páncéltermének e célra kijelölt páncélszekrényében kellett tartani. A lepecsételt páncélládáscska egyetlen kulcsa, valamint az állampénztári páncélszekrény egyik kulcsa a miniszterelnököt, a páncélszekrény másik két zárának kulcsa pedig a koronaöröket illette meg.

Amíg tehát a korona a páncélkamrában volt, nem lehetett hozzáférni a koronaörök megkerülésével. Mínt hogy azonban a koronaládát a miniszterelnök egyedül is ki tudta nyitni, ez adott lehetőséget 1944-ben a koronának bombabiztosabbnak vélt új őrzési helyére szállítása után a kulcs birtokában lévő de facto kormányelnöknek arra, hogy a koronát a koronaörök tiltakozása ellenére – külföldre vitethesse.

A koronaörök mellé már régtől fogva külön őrcsapatot rendeltek törvényeink. Perényi Péter 1527. november 11-i koronaőri esküje szerint a visegrádi várban lévő korona őrzését a várnagy és a várórség segítségével látta el (Kállay István: A koronakronikához. Magyarország, 1978. jan. 1.). Az 1608 : k. u. XVI. tc. szerint a pozsonyi várban kell őrizni egy házi órséggel (koronaórséggel). Az 1622 : IV. tc. száz főben állapította meg a koronaórség létszámát, melyhez hasonló számú német gyalogost bocsát az uralkodó a koronaörök rendelkezésére. (Radvánszky Antal megállapítása szerint egyedülálló kuriózum a magyar alkotmánytörténetben.) A XVII. században még erősödött a korona-

örök bíraskodási és fegyelmi hatalma a koronaórség fölött. Mária Terézia korában a pozsonyi várban két gránátos, ún. koronaőr-zászlóalj adta az órséget.

A koronaórség 1848-ig a koronaőrök parancshatalma alatt állott. Az utóbbiak visszavonulásakor Ürményi koronaőr Bónis Sámuel országos biztosnak adta át 1848. december 30-án a koronát, aki az órséget haladéktalanul feleskette a honvédelmi bizottmányra. Az 1871. május 27-i királyi elhatározás szerint a korona és a koronázási jelvények őrzésére szolgáló koronaórség önálló csapatot képez és különleges alkalmazásánál fogva fegyelmi hatóság szempontjából a két koronaőr alatt áll. A koronaórség parancsnokát a honvédelmi miniszter előterjesztésére a király, később a kormányzó nevezte ki.

A koronaórség külön laktanyája a várbástya alatt volt, az I. ker Váralja utca 14. szám alatt.

7. A koronáról szóló cikkek egyéb tévedései.

II. József nem mint a „felvilágosult abszolutizmus” képviselője nem koronáztatta meg magát, hanem azért, hogy *ne kelljen kiadnia a koronázási hitlevelet* (diploma inaugurale) és *letennie a koronázási esküt* (juramentum decretalis) az ország alkotmányának, függetlenségének, törvényeinek, szokásainak és területi épségének a fenntartására. Halálának másnapján, február 21-én pedig nem Bécsből indult el a díszmenet a koronával, hanem *már Budára érkezett* (a még január 28-i rendelkezése alapján). Ferenc József nem a „szent korona nevében” uralkodott, még kevésbé mondottak abban az időben a bíróságok „a szent korona nevében” ítéletet, hanem „*Őfelsége a király nevében*”. IV. Károly király pedig sem „az őszirózsás forradalom idején” nem mondott le „a trónról és természetesen a koronáról”, sem később. (Szuhay-Havas Ervin a Népszabadság 1977. dec. 25-i számában.)

Perényi és Radvánszky koronaőrök nem „a nyilasok által összehívott országgyűlést” nem tekintették „méltó fórumnak” esetleges lemondásuk elfogadására (mert az 1939 óta együtt lévő országgyűlést nem a nyilasok hívták össze), hanem helyesen: a nyilasok által *csonkán működésben tartott* országgyűlést nem tekintették *illetékesnek* erre. (Komjáthy Miklós az Élet és Tudomány 1978. jan. 6-i számában.)

I. Ulászló *nem volt Nagy Lajos unokája*, mert Nagy Lajosnak egyáltalában nem volt unokája. Csak a korábbi vejének volt a fia annak a harmadik feleségétől, akit *nem hűszesztendőskorában választottak magyar királlyá*, mint akkor már tíz éve lengyel királyt, hanem csak tizenhat éves korában, mint csak hat éve lengyel királyt. (Nemeskürty István az Élet és Irodalom 1978. jan. 7-i számában.)

Szálasi nem 1944. november 2-án tett esküt és nem a „koronázási teremben” (?), hanem november 4-én a *fehér márványteremben*. (Zsiday Csaba a Magyarország 1978. jan. 8-i számában.)

Végül IV. Károly *nem az Eskü téren tette le a koronázási esküt*, tehát Pesten, hanem a Szentháromság téren, tehát Budán. Koronázási menete ti. le sem jött a Várból. Az Eskü téren csak 1867-ben hangzott el a koronázási eskü. Szent István koronája pedig nem most „jutott el először az országgyűlés épületébe”, hanem *82 évvel ezelőtt, 1896. június 8-án*, mégpedig ugyancsak a kupola-csarnokba, az akkor még egyedül elkészült terembe. (Boldizsár Iván az Élet és Irodalom 1978. jan. 14-i számában. Az utóbbi dátumot már Kállay István is említi a 13 nappal korábban megjelent idézett cikkében.)